



HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 15, Issue: 100th Anniversary of the Republic Special Issue, October 2023
www.historystudies.net

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN 1918 TARİHLİ HİDROTERAPÖTİK KARLSBAD ZİYARETİ VE BU ZİYARETİN GENÇ TÜRKİYE CUMHURİYET'İNDEKİ SOSYAL YAŞAM REFORMASYONUNA KATKISI

*Mustafa Kemal Atatürk's Hydrotherapeutic Visit to Carlsbad in 1918 and its
Contribution to the Reformation of Social Life in the Early Republic of Türkiye*

Prof. Dr. Arın Namal 


İstanbul Üniversitesi

arinnamal@gmail.com

Doç. Dr. M. Kemal Temel 

İstanbul Üniversitesi

mkemaltemel@gmail.com

Makale Türü-*Article Type* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 30.08.2023
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 25.09.2023
DOI Number  : 10.9737/historystudies.1351870

Atıf – Citation:

Arın Namal - M. Kemal Temel, "Mustafa Kemal Atatürk'ün 1918 Tarihli Hidroterapötik Karlsbad Ziyareti ve Bu Ziyaretin Genç Türkiye Cumhuriyet'indeki Sosyal Yaşam Reformasyonuna Katkısı", *History Studies*, 15/Cumhuriyetin 100. Yılı Özel Sayısı, Ekim 2023, s.203-215.



**MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN 1918 TARİHLİ HİDROTERAPÖTİK
KARLSBAD ZİYARETİ VE BU ZİYARETİN GENÇ TÜRKİYE
CUMHURİYET'İNDEKİ SOSYAL YAŞAM REFORMASYONUNA
KATKISI***

**Mustafa Kemal Atatürk's Hydrotherapeutic Visit to Carlsbad in 1918 and its Contribution to the
Reformation of Social Life in the Early Republic of Türkiye**

Arın Namal **

M. Kemal Temel ***

Öz

Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmadan önce Birinci Dünya Savaşı cephelerinde kumandanlık ettiği senelerde, üriner sistem hastalıklarından muzdarip olmuştur. Temmuz 1918'de, hastalığı için kaplıca kenti Karlsbad'da tedavi görmüştür. Bu terapötik ziyaret sırasında ayrıca, toplamda altı defterde yüz elli sekiz sayfaya varacak bir günlük tutmuş, bu defterler çok sonraları şahsî kütüphanesinde keşfedilmiş ve 1983'te yayımlanmıştır. Türkçe ve Fransızca kaleme alınmış olan bu notlardan Atatürk'ün gördüğü tedavinin zamanının hidroterapi ve tebdil-i gıda eksenli konvansiyonel tıbbi dairesinde olduğu görülmektedir. Daha da önemlisi, Atatürk'ün Karlsbad'da izlediği, kadınların kısıtlanmadan katılabildiği canlı sosyal yaşamdan derinden etkilendiği, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Türk kadınına oy hakkı dâhil birçok hak tanırken buradaki deneyiminden de esinlendiği anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Atatürk, tıp tarihi, hidroterapi, Karlsbad, Türkiye Cumhuriyeti

Abstract

Before becoming the revered founder of the Republic of Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk suffered from urinary tract diseases in his years of service as a World War I front-line commander. During July 1918, he received treatment for his illness in the spa town of Carlsbad. There, he also kept a diary of this therapeutic visit in six notebooks amounting to a total of 158 pages, which was discovered much later in his private library and published in 1983. From these notes, penned in Turkish and French, it is seen that his treatment was in line with contemporaneous conventional medicine based on hydrotherapy and dietary changes. Even more remarkably, it is understood that Atatürk was deeply influenced by the lively social life in Carlsbad, marked by unrestricted participation of women, which further motivated him to grant Turkish women rights including suffrage following the foundation of the Republic.

Keywords: Atatürk, medical history, hydrotherapy, Carlsbad, Republic of Türkiye

** Sorumlu Yazar, Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE arinnamal@gmail.com ORCID: 0000-0002-5624-5280

*** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE mkemaltemel@gmail.com ORCID: 0000-0003-2533-8641

Giriş

Kişiler farklı nedenlerle anı ve yaşantılarını kaleme alabilirler. Unutulma korkusu, yaşadığı önemli deneyimleri gelecek kuşaklara aktarmak istemek, sonradan bilinmesini istediği bazı gerçekleri kayda geçirmek, bu nedenlere örnek verilebilir.¹ Hatırat yani anı yazıları yaşantının üzerinden uzun süreler geçtikten sonra yazılırken, günlükler yaşantının günü gününe kayda geçirilmesiyle oluşur. Anılar yayımlanma amacıyla yazılı hale getirilirken, günlükler bu amacı taşımayan notlardır ve çoğu kez özel kişisel bilgiler de içerir. İstanbul Üniversitesi'nde dersler vermiş ve toplamda dokuz ciltlik üç kitapla Türk yazınındaki en hacimli hatırate imza atmış olan edebiyatçı Halid Ziya Uşaklıgil,^{2,3,4} İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı kurucu başkanı, kadın hakları savunucusu, İstiklal Madalyası sahibi Halide Edib Adıvar,^{5,6} ve İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi'nin medar-ı iftiharlarından cerrah Prof. Dr. Cemil Topuzlu,⁷ 19. asırdan 20. yüzyıla geçişte yaşamış ve anılarını kaleme almış mümtaz Türklere aittir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ömrünün çoğu savaşlarda geçmiş olan aziz kurucusu Mustafa Kemal Atatürk de yaşadıklarını anlatma, bildirme gayreti göstermiştir. Başlattığı ve kazandığı Türk Kurtuluş Savaşı'na dair detaylı anlatımlarını içeren “Nutuk”, Başkomutan'ın yaşamından önemli bir kesitin bizzat bildirilmekte olduğu bir kayıttır.⁸ 1915 yılında Çanakkale Savaşı sırasında Anafartalar Cephesi'nde tuttuğu notlar ise, Atatürk'ün daha evvelki yaşantısına dair yine ilk ağızdan anlatımla karakterize bir başka evraktır.⁹

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1918 yılında kaplıca kenti Karlsbad'da “Geçen Günlerim” başlığı altında yazdıkları ise ayrıca kayda değerdir. J. S. Bach, F. M. Dostoyevski, J. W. von Goethe, G. W. Leibniz gibi başka muteber tarihî ziyaretçileri de olan, o dönem Avusturya–Macaristan İmparatorluğu, bugün Çekya sınırları içinde bulunan Karlsbad (günümüz Çekçe adıyla Karlovy Vary), bugün olduğu gibi o dönemde de önemli bir sağlık turizmi merkezi teşkil etmiştir. Atatürk bu şehri uzun süredir muzdarip olduğu böbrek rahatsızlığının tedavisi için teşrif etmiş, ziyareti 30 Haziran 1918 Pazar gününden 28 Temmuz 1918 Pazar gününe kadar, yaklaşık bir ay sürmüştür. Atatürk'ün bu bir ay zarfında hemen her gün yazmış olduğu yazılar, yani Karlsbad günlüğü, Karlsbad'da bulunduğu ortam ve gördüğü hidroterapötik tedavi hakkında bilgi vermenin yanı sıra, toplumsal yaşam başta olmak üzere felsefî ve sosyal konular üzerine daima düşündüğünü, tüm görevlerine rağmen bunlar üzerine bol bol okumaya ve fikir alışverişi yapmaya da zaman ayırdığını göstermekte, belgelemektedir.

Bu yazıda, Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad günlüğü gerek daha evvelki çalışmalarda olduğu gibi orada gördüğü tedaviler yönünden,¹⁰ gerekse yeni bir bakış olarak söz konusu ziyaretin Atatürk'e verdiği esin ve motivasyon suretiyle genç Cumhuriyet'teki sosyal yaşam reformasyonuna

¹ Şevket Kamil Akar, İrfan K. Karakoç, “Siyasi Tarih Kaynağı Olarak Hatırat ve Gezi Notları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.2, S.3, Mayıs 2004, s. 383–422.

² Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, C.I–V, Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., İstanbul 1936.

³ Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, C.I–III, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1940–1.

⁴ Halid Ziya Uşaklıgil, *Bir Acı Hikâye*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1942.

⁵ Halide Edib Adıvar, *Memoirs of Halide Edib*, The Century Co., New York 1926.

⁶ Halide Edib Adıvar, *The Turkish Ordeal: Being the Further Memoirs of Halide Edib*, The Century Co., New York 1928.

⁷ Cemil Topuzlu, *İstibdat–Meşrutiyet–Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, Güven Basım ve Yayınevi, İstanbul 1951.

⁸ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Türk Tayyare Cemiyeti, Ankara 1927.

⁹ Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıraları*, yay. Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1943.

¹⁰ Örneğin bkz. Arın Namal, “Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938), Gründer der Türkischen Republik, verbringt im Sommer 1918 einen Monat in Karlsbad”, *Beiträge für Sozialgeschichte der Medizin*, C.12, 2013, s. 97–107.

olan katkısı yönünden ele alınacaktır. Yine gayriaskerî içerikte ve geç 1910'lara dair olan müteakip satırlarda kendisinden söz edilirken, Ulu Önder'in unvanları ve "Soy Adı Kanunu" ile 1934 senesinde aldığı soyadı yerine, yalnızca adı kullanılacaktır.¹¹

1. Mustafa Kemal'in Karlsbad'a gidiş nedeni

Mustafa Kemal 10 Kasım 1938 tarihinde, henüz 57 yaşındayken siroz nedeniyle vefat etmiştir.¹² Yaşamı boyunca geçirdiği hastalıklar içinde Karlsbad kaplıcalarına gitmesine neden olan, üriner sistem, bilhassa böbrekleri ile ilgili rahatsızlığı olmuştur. Askerî okul öğrenciliği sırasında üretral akıntı ile seyreden gonorenden muzdarip olduğu bilinmektedir. Antibiyotiklerin bulunmadığı o yıllarda bu enfeksiyon sık sık yineleyerek bir süre sonra piyelonefrite zemin hazırlamış, Mustafa Kemal'in idrarında iltihap belirtilerine rastlanmıştır.¹³

Sol böbreğindeki rahatsızlık 1911 Trablusgarp Savaşı sırasında başlamış, yüksek ateş ve ağrı ile Mustafa Kemal'i yatağa düşürmüştür. 1915–1916 yıllarında Çanakkale Savaşı sırasında yeniden baş göstermiştir. Mustafa Kemal semptomlara katlanmaya gayret etmiş, ancak tabloya pnömoni de eklenince iyice zayıf düşerek doktorunun ısrarı ile İstanbul'a dönmüştür.¹⁴ Daha sonra Doğu Cephesi'nde Ruslara karşı verilen savaş sırasında ağır kış koşullarının da etkisiyle böbrek hastalığı daha da ilerlemiştir. Ama Mustafa Kemal ordudaki görevinin başında olma arzusuyla bir süre sonra yine ayağa kalkmıştır. Sol böbreğindeki ağrı, Velihaht Vahdetin (1861–1926) ile 15 Aralık 1917'de çıktıkları Almanya ziyareti sonrası, İstanbul'da da devam etmiştir. Tedavi edilmiş, ama kısa süre sonra yeniden şiddetlenmiştir. Bunun üzerine bir konsültasyon yapılarak Mustafa Kemal'in tedavi için Viyana'ya gitmesi kararlaştırılmış, henüz 37 yaşındaki General Mustafa Kemal, 25 Mayıs 1918'de İstanbul'dan trenle Viyana'ya hareket etmiştir. Burada Viyana Üniversitesi'nden ünlü ürolog Prof. Dr. Otto Zuckerkandl'a (1861–1921) muayene olmuştur.¹⁵ Türk doktorların teşhislerini doğrulayan Dr. Zuckerkandl, itibarlı kumandan Mustafa Kemal'e Cottage Sanatoryumu'nda üç haftalık bir ilaç tedavisi ve istirahat tavsiyesinde bulunmuştur. Nitekim söz konusu sanatoryum 1908'de, Viyana'nın Viyana Ormanı kenarındaki güzide Währing bölgesinde, sinir ve metabolizma hastalıklarından muzdarip seçkin hastalara hizmet vermek üzere kurulmuş lüks bir sağlık merkezidir. Birinci Dünya Savaşı'nda büyük bir bölümü askerî erkâna tahsis edilmiştir; tüm faaliyeti süresince ise Mısır hidivi II. Abbas Hilmi Paşa, General Rudolf Slatin ve Sigmund Freud gibi birçok önemli hastaya hizmet vermiştir.¹⁶ Bununla birlikte rahatsızlığı için Mustafa Kemal'in başvurduğu asıl merkez, Cottage Sanatoryumu tabiplerinden Dr. Markotein'in aracılığıyla, şifalı suları ile ünlü bir kaplıca kenti olan ve o dönem yine Avusturya–Macaristan İmparatorluğu sınırları içinde bulunan Karlsbad olmuştur.¹⁷ Sularının, iklim ve ortamının böbrek, karaciğer, sindirim sistemi hastalıkları dâhil pek çok rahatsızlığa iyi geldiği yönündeki methiye ve tavsiyelere kulak veren Mustafa Kemal, 30 Haziran 1918 tarihinde yine trenle Karlsbad'a hareket etmiştir.

¹¹ Söz konusu kanun 2 Temmuz 1934 tarihinde resmen ilan edilmiştir (*T.C. Resmî Gazete*, 2.7.1934-s.2741, www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2741.pdf, E.T. 20.7.2023). Beş ay kadar sonra Kasım 1934'te, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce 2587 Sayılı Kanun ile Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e "Atatürk" soyadı verilmiştir (*T.C. Resmî Gazete*, 27.11.1934-s.2865, www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2865.pdf, E.T. 20.7.2023).

¹² Eren Akçiçek, *Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü*, Güven Kitabevi, İzmir 2005.

¹³ Bedi Şehsuvaroğlu, *Atatürk'ün Sağlık Hayatı*, Hür Yayın, İstanbul 1981, s. 7.

¹⁴ Naşit Hakkı Uluğ, "Atatürk'ün hastalıkları", *Cumhuriyet*, 10–13 Kasım 1967.

¹⁵ Marshall S. Wingo, Alex Mafdalı, Raymond J. Leveillee, "Forgotten surgeons: Emil and Otto Zuckerkandl and the posterior renal fascia", *The Journal of Urology*, C.177, S.4, Nisan 2007, s. 353.

¹⁶ Elmar Samsinger, "Von nicht zu unterschätzender Bedeutung für das Ansehen im Oriente ist das Spital", *Österreich in Istanbul III: K. (u.) K. Präsenz im Osmanischen Reich* (ed. Elmar Samsinger), LIT Verlag, Münster 2010, s. 343.

¹⁷ Kansu Şarman (ed.), "Atatürk kronolojisi: Karlsbad'da kaplıca tedavisi", *Atlas Tarih*, S.1 (Kurtuluş Savaşı özel sayısı 2), 2020, s. 22.

2. Karlsbad günlüğünün özellikleri

Mustafa Kemal'in Karlsbad'da yaşayıp düşündüklerini kaydettiği günlük, 21x15 cm ebatlarında 6 defterde toplam 158 sayfadan oluşmaktadır. Altıncı defter Karlsbad'dan Viyana'ya dönüşte, bir yaprakta tek sayfa olarak yazılmış olup diğer yaprakları boştur. Genel olarak Arap harfleriyle Türkçe yazılmış olan defterlerde bazı isim, deyim ve sayfalar ise Fransızca yazılmıştır.¹⁸ Mustafa Kemal'in manevi çocuklarından, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın tarih profesörlerinden ve Türk Tarih Kurumu'nun kurucularından olan Ayşe Afet İnan (1908–1985), bu günlüğü 1931 yılında Mustafa Kemal'in kütüphanesinde keşfedip okumuş, Mustafa Kemal'e gösterdiğinde onun duyulduğuna tanık olmuştur. Ardından Mustafa Kemal günlüğü Afet İnan'a tevdi etmiş, içinden halka faydalı olabilecek kısımların yayımlanması tavsiyesinde de bulunmuştur.¹⁹ 1983'te İnan bu tavsiyeyi hayata geçirmiş ve günlük 1983'te Türk Tarih Kurumu tarafından "M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları" başlığı altında yayımlanmıştır.

Böylece vakıf olunan bu günlükte yazarlara nazaran, Mustafa Kemal Karlsbad'daki günlerini tedavisinin yanı sıra ülkesinin geleceğini gerek yalnız mülhaza gerekse başkalarıyla mütalaa etmek için bir fırsat olarak görmüştür. Anlatılarında görüntüde içme kürlerini, günlük tedavi planlarını tarif etmiş olsa da, asıl düşündüğünün ülkesinin sorunları, gereksinimleri ve istikbali olduğu açıktır, Karlsbad'daki son gününde (27 Temmuz 1918) kaydettiği şu satırlara karşın: "Karlsbad'da geçen günlerimin hatıratını tamamen ve olduğu gibi bu deftere tevdi edemedim. Bunun iki sebebi var; birincisi lüzumu kadar yazı yazmak için vakte malik olamadım; ikincisi her düşündüğümü, her yaptığımı, yani bütün esrar-ı fikriye ve hayatiyemi bu defterlere nasıl emniyet edebilirdim? Hatta bu yazdıklarımı bile bir gün, ihtimal pek yakın bir günde mahvetmeyecek miyim? Şimdiye kadar hep öyle olduğu içindir ki, mazbut bir hatıra ve mecmuam yoktur."²⁰

3. Mustafa Kemal'in Karlsbad'da gördüğü tedavi

3.1. Tedavinin tipi, içeriği ve sonucu

Mustafa Kemal'in Karlsbad'daki tedavisi, günlükte ön adı verilmemiş olan bir doktor, Dr. Vermer tarafından düzenlenmiş olup, hidroterapi (suyun haricî ve dahilî kullanımı ile tedavi) ve diyetetik (sihî amaçlı gıda takviye ve değişiklikleri) üzerine kuruludur: Sabahları birbirine beş yüz adım mesafedeki Marksbrün ve Mühlbrün kaynaklarından birer bardak şifalı su içmeye gidilmektedir. Kahvaltıdan sonra iki günde bir çamur banyosu yapılmaktadır. Bu kürde 28–29°C olan çamur teknesinde yirmi dakika yattıktan sonra diğer su teknesi içinde temizlenilmektedir.²¹ Öğle ve akşamları et ve süt ürünleri gibi proteince zengin yiyecekler yenmektedir. Yatmadan önce ise Felsenquelle suyu içilmektedir.²² Mustafa Kemal tedavisini sadece bir gün, ülkesinde Sultan 6. Mehmed'in (1861–1926) tahta çıktığını öğrendiği 5 Temmuz 1918 günü aksatmıştır.

Fakat tüm bu tedavilere ve tedaviye riayetine karşın, Mustafa Kemal ziyaretinin son gününde defterine "Karlsbad'da ettiğim istifade memul edilen derecede değildir. Rahatsızlıklarımın âsarı henüz mevcuttur." diye yazmıştır. Ardından yaveri ile Karlsbad İstasyonu'na giderek saat 10.00 treni ile Viyana'ya hareket etmiş,²³ Viyana'da Bristol Oteli'ne yerleşmiş, bu kez de burada, kendi kullandığı kelimeyle bir "kırgınlık" geçirmiştir.²⁴ İstanbul'a ancak Ağustos'ta dönebilmiş, hemen

¹⁸ Ayşe Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, 2. bas., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XXIII. Dizi—S.7¹, Ankara, 1991, s. VII.

¹⁹ İnan, *age*, s. VII, 24.

²⁰ İnan, *age*, s. 60.

²¹ İnan, *age*, s. 39.

²² İnan, *age*, s. 29–30.

²³ İnan, *age*, s. 60.

²⁴ Kimi kaynaklarda "İspanyol gribi" olarak geçse de, aslında Atatürk'ün geçirdiği bu kırgınlığın (muhtemelen respiratuvar enfeksiyonun) mahiyeti, etkeni kesin olarak bilinmemektedir. Fakat 1918, dünya genelinde yazılı tarihteki

akabinde Filistin topraklarında bulunan 7. Ordu'nun kumandanlığına atanmış, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi ile savaş sona erene dek bu görevi yürütmüştür.

3.2. Söz konusu hidroterapötik uygulamalara tıp tarihi perspektifinden bir bakış

Nil etrafındaki Mısır, Sarı Irmak etrafındaki Çin, İndüs Irmağı etrafındaki Hint, ve de Fırat ve Dicle arasındaki Mezopotamya uygarlıklarına nazaran, tarihte medeniyet, ırmak kenar ve havzalarında filizlenmiştir. Şehirlerini hamamlarla donatan, ark ve künklerle, su kemerleriyle kuşatan antik Romalılar, suyun hayat ve sıhhatlerindeki yerini *Sanum per aquam* (Tr. “Sudan gelir sağlık”) sözü ile vecizeleştirmişlerdir.²⁵—bugün Türkçe dâhil pek çok dilde kullanılmakta olan “spa” sözcüğünün bu Latince sözün akronimi olduğu ileri sürülür.

Su kullanımı üzerine kurulu her tedavi, “hidroterapi” ana başlığı altında toplanabilir. Hidroterapi uygulamaları antikiteden bu yana gelişmiş, çeşitli coğrafyalardan çeşitli eklentilerle zenginleşmiştir. Yedi asra yayılan Osmanlı Devleti (1299–1922) öncesinde, süresince ve ertesinde Türklere de sudan gelecek iyilik fark ve tatbik edilmiştir.^{26,27,28} Bunda İslam dininin suyla (tedaviye değilse bile) hijyene verdiği büyük önemin de rolü vardır. Hidroterapi Avrupa’da ise vaftiz suyundan başka her suya biraz kuşkuyla, kirlenme korkusuyla bakılan karanlık Orta Çağ’da bilakis gözden düşmüş olsa da, sonrasında yeniden rağbet görmüştür. Rönesans ile birlikte 16. yüzyılda, suyun tıbbî kullanımının aristokrasinin de ilgisini çekmeye başladığı ve böylece ticarî bir boyut da kazandığı, adı dahi “banyo” anlamına gelen (zira yine vaktiyle bölgedeki kaplıcalardan yararlanmak isteyen Romalılarca kurulmuş olan) Bath kenti, Avrupa’nın suya geri dönüşünün önemli sembollerindendir. Karlsbad (Karlovy Vary) ise, bugün UNESCO Dünya Mirası alanlarından “Avrupa’nın Büyük Kaplıca Şehirleri” kategorisinde Bath ile birlikte yer alan bir diğer şehirdir.²⁹

Mustafa Kemal’e Karlsbad’ı ziyaret ettiren rahatsızlıklar (gonore, piyelonefrit) bakteriyeldir. Ne var ki erken yirminci yüzyıl (1900–1920) henüz antibiyotik devriminin gerçekleşmemiş olduğu, çaresiz bir dönemdir.³⁰ Bugün kolayca tedavi edilebilen bakteriyel hastalıklar, o yıllarda birer çiledir. Devrin başlıca tedavi modaliteleri tebdil-i hava ve tebdil-i gıda olup farklı coğrafyalarda farklı suların kullanımı ile gerçekleştirilmesi suretiyle hidroterapi de bu modalitelerle ilintilidir.^{31,32} (Bugün antibiyotiklerle tedavi edilen, bakteriyel bir hastalık olan) tüberkülozun havası temiz, ormanlık bölgelerde kurulan sanatoryumlarda (ve bu kez su yerine

en ölümcül grip salgınının, “İspanyol gribi” pandemisinin cereyan ettiği senedir; bkz. M. Kemal Temel, *Gelmiş Geçmiş En Büyük Katil: 1918 “İspanyol” Gribi* (2. baskı), BETİM, İstanbul 2020, özellikle s. 21.

²⁵ Arın Namal, “Polonya Duszniki Zdroj’da Spa Kültürü Sempozyumu—19 ve 20 Mayıs 2011”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği–Hukuku–Tarihi Dergisi*, C.19, S.3, 2011, s. 204–209.

²⁶ Şevket Öznur, Arın Namal, “Unter Osmanischer Ägide auf Zypern eingerichtete Hamams und ihre Stellung in der damaligen Alltagskultur”, *Tarihte Sağlık ve Su Kültürü* (ed. Arın Namal, Ayşegül Demirhan Erdemir, Bożena Plonka-Syroka), İstanbul Medikal Sağlık ve Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 1–14.

²⁷ Arın Namal, “Anatolian thermal springs mentioned in the Book of Travels of Evliyâ Celebi (1611–1682), their historical importance and current condition”, *Tradycje i Perspektywy Rozwoju, Kultury Uzdrawiskowej, w Krynicy-Zdroju, w Kontekście Europejskim* (ed. Bożeny Płonki-Syroki, Agnieszki Kaźmierczak, Sławomira Dorockiego, Pawła Brzegowego), Uniwersytet Medyczny we Wrocławiu, Wrocław 2019, s. 401–414.

²⁸ Arın Namal, “Turkish baths in history and their place in daily life”, *Tradycje i Perspektywy Rozwoju, Kultury Uzdrawiskowej, w Krynicy-Zdroju, w Kontekście Europejskim* (ed. Bożeny Płonki-Syroki, Agnieszki Kaźmierczak, Sławomira Dorockiego, Andrzejka Syroki), Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2018, s. 121–133.

²⁹ UNESCO—The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, *The Great Spa Towns of Europe*, <https://whc.unesco.org/en/list/1613> (E.T. 08.8.2023).

³⁰ M. Kemal Temel, “Sıtotoxic kemoterapötiklerin yirminci yüzyıldaki gelişimi”, *Türk Onkoloji Dergisi*, C.30, S.2, 2015, s. 96–108.

³¹ M. Kemal Temel, “Antikiteden 1950’lere gelinene dek ‘depresyon’ kavramına, etiolojisine ve tedavisine dair başlıca eser ve anlayışlar”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği–Hukuku–Tarihi Dergisi*, C.27, S.3, Ekim 2019, s. 256–268.

³² M. Kemal Temel, “1950’li yıllar ve antidepresif psikofarmakoterapi: prototiplerinden bugüne klinik antidepresanların tasnif ve tarihi”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği–Hukuku–Tarihi Dergisi*, C. 27, S.2, Haziran 2019, s. 89–102.

güneş banyolarıyla) tedavi edilmesi, o dönemden en tipik tebdil-i hava ile sağaltım örneğidir. Yine bu dönemdeki hidroterapötik uygulamalar, malzeme ve metodolojilerine göre, birçok alt başlığa ayrılabilir: kaplıcalar (spalar), fangoterapi (mineralli kil/çamur sürümü), balneoterapi (sudan bilhassa banyo suretiyle istifade), talassoterapi (deniz suyu kullanımı), Kneipp yöntemleri, vd.³³

Mustafa Kemal'in öğünlerinin içeriğinin proteince zengin olacak şekilde değiştirilip ayarlanması tipik bir tebdil-i (katı) gıda örneğidir. Diyetetik tedavi ile hidroterapinin birlikte kullanımı ise, kombine tedavi yaklaşımının o dönemki versiyonu gibidir. Sıcak ve soğuk suyun kan dolaşımını artırmak amacıyla bir arada, peş peşe kullanımı da en temel hidroterapötik ilkelerden biridir. Mustafa Kemal'in söz ettiği su ve çamur banyoları ise tam anlamıyla balneoterapötiktir. Kısacası, bugünün "tedavi" sözcüğünün "ilaç" ile özdeşleşmiş hale geldiği, farmakosantrik dünyasından bakıldığında Mustafa Kemal "alternatif" tıbbı başvurmuş gibi görünse de, aslında kendi devrinin konvansiyonel tıbbından yararlanmıştı—mottosu, mürşidi her alanda bilim olan bir önderden bekleneceği üzere.

4. Mustafa Kemal'in Karlsbad'daki sosyal yaşama dair gözlemleri

Mustafa Kemal Karlsbad'da önceden kendisine yer ayrılan Rudolfshof adlı pansiyona yerleşmiş, hemen civardaki Pupp ve Imperial gibi "haşmetli, azametli, şaşaalı" oteller dururken yerleştirildiği bu pansiyona başlangıçta ısınamayacağını düşünmüştür. Fakat tedavisinden sorumlu Dr. Vermer'in bu otellerdeki gürültülü eğlence ortamının görmesi gereken ciddi tedaviyle bağdaşmayacağını söylemesi üzerine, burada kalmaya ikna olmuştur. Kaldığı bu pansiyon odasını kendi zevkine göre dekore etmiş, örneğin bir gün, Sansoussie Gazinosu yönünde yürürken rastladığı bir çiçekçi kadından kırmızı ve beyaz karanfiller, bir mağazadan da muhtelif ebatta dört vazo alarak, bunlarla odasını süslemiştir.³⁴ Bugün Rudolfshof lüks bir oteldir ve "Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, seçkin devlet adamı Kemal Atatürk" ise günümüzde otelin ve kentin teşrifıyla iftihar edilen tarihî konuklarından biri olarak abideleştirilmiştir (Görsel 1).



³³ Sebastian Kneipp, *My Water-cure: Tested for More Than 35 Years and Published for the Cure of Diseases and the Preservation of Health*, J. Koesel, Kempton 1894.

³⁴ İnan, *age*, s. 33.

Görsel 1. Söz konusu otelin dış duvarlarından biri üzerine sabitlenmiş olan bu Çekçe plakada, şöyle yazmaktadır: “Seçkin bir devlet adamı ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu olan Kemal Atatürk Temmuz 1918’de burada tedavi gördü.”³⁵

Mustafa Kemal günlüğünün daha en başında Dr. Vermer’in kendisine beraberinde un getirip getirmediğini sorduğunu, getirmemişse ekmek bulamayacağını söylediğini yazmıştır. Bu söyleme kendi ülkesinde yabancılara un verildiği, burada –ki Avusturya–Macaristan İmparatorluğu I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu’nun müttefikidir– kendisine ekmek verilmediği takdirde hemen ülkesine döneceği restiyle karşılık verince, Dr. Vermer hastası için un ve ekmek bulmayı üstlenmiştir. Savaşın yarattığı kıtlık Karlsbad’da da hemen hissedilmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Pupp Otel’de kahvaltı etmek istediğinde de aradıklarını bulamamıştır: “Tereyağı yok, ekmek yok, şeker yok, süt yok. Şekersiz çay, iki yumurta, bal getirdi. Neferim cebime yolda ufak bir parça kuru ekmeği sokmuş, onunla meseleyi hallettik.” Daha sonra kahvaltılarını kaldığı pansiyonda yapmayı tercih etmiş, görkemli Pupp ve Imperial Otellerinde öğle ve akşam yemeğine giderken de cebinde ekmek götürmüştür.³⁶ Ayrıca, Imperial Otel’de kendini tanıtarak akşam yemekleri için yer rezerve ettirmiş, masalardan biri üzerindeki *Bestellt* (Tr. “rezerve”) plakası altında *Monsieur Kemal Pacha* (Tr. “Kemal Paşa Beyefendi”) yazısı yer almıştır.³⁷ Buraya akşam yemeğine giderken ya askerî elbisesini ya da siyah bir sivil takım elbise giymiş, günlüğüne diğer erkeklerin smokin, kadınların ise tuvalet giydiğini not düşmüştür.³⁸

Ama yalnızca otel ve salonları değil, Mustafa Kemal günlüğünde içme kürü yapılan Mühlbrün, Marksbrün gibi yerleri de detaylıca tasvir etmiştir: “On dakikada Marksbrün’e geldik. O civarda bütün sokaklar, kadehler ellerinde erkek ve kadınlarla mali idi. Ben de ...kadehimi doldurttum ve umuma tabi olarak yudum yudum içmeye ve aynı zamanda Mühlbrün istikametinde yürümeye başladım. İki memba arasında 500 adım kadar bir mesafe vardır. ...İkinci membadan dahi kadehimi doldurduktan sonra ...iki memba arasındaki sahada dolaşmaya devam ettik... Diğer bir memba havi binanın dahilinden musiki sedası işitiyordum. Oraya girdim. Methalden sonra ortasından şelale şeklinde sıcak su fişkıran bir havuz, etrafında buhar ve su serpintilerinden saçlarını ve elbiselerini beyaz empermeabl serpuş ve mantolarla muhafaza etmiş genç, güzel çehreli kızlar, ellerinde çok uzun saplı ve bu saplar üzerinde müteharrik maşrapalarla su tevzi ediyorlar; daha ileride gayet uzun bir salondaki halk, musiki nağamatına peyrev olarak sağdan sola devrediyor; bazı kimseler de kenarlarda ve ortadaki banklara oturmuşlar... Ben de devre karıştım.”³⁹

Mustafa Kemal ziyaret ve tasvir ettiği bu mekânlarda kendi ülkesinden nüfuzlu kişilere de rastlamıştır. Onlarla Avrupa’daki sosyal yaşam tarzı hakkında konuşmuş, belirtildiği üzere günlüğünde bu sohbetlerden de söz etmiştir. Yazdıkları, kurulacak Türkiye Cumhuriyeti’nde birbiri peşi sıra gerçekleştireceği ve ülkeye Batılı yaşam tarzını getirecek devrimlere dair fikirlerin kendisinde çoktan mevcut olduğunu göstermektedir. En fazla yazdığı konulardan biri, kadın–erkek ilişkileri olmuştur. Bunun nedeni kuşkusuz, Avrupa’da sosyal yaşamda kadın ve erkeği hep bir arada görmesi olmuştur. Ayrıca Karlsbad otellerinde karşılaştığı Türk tanıdıkları da yanlarında eşleriyle birlikte. Karlsbad’da kadın–erkek beraber yemek yemişlerdir.

Bu yemeklerden biri, 6 Temmuz 1918 akşamı Imperial Otel’de bir miralay ve eşi ile birlikte yenendir. Mustafa Kemal ve yurttaşları, yemekten sonra dans salonunun bitişiğindeki bir salonda oturmuşlardır: “Gayet zarif ve güzel kadınlar, smokinli erkeklerle dans ediyorlardı.” Mustafa Kemal bu seyir sırasında kendisinin de dansı çok sevdiğini ve askerî ataşeliği sırasında en iyi vals

³⁵ Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karlov_Vary-Atat%C3%BCrk_sign_plate.jpg (E.T. 12.8.2023).

³⁶ İnan, *age*, s. 31–33.

³⁷ İnan, *age*, s. 38.

³⁸ İnan, *age*, s. 46.

³⁹ İnan, *age*, s. 31. Bu ve tüm diğer doğrudan alıntılarda, sözcüklerin bu metindeki yazımında Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük’te geçen imla esas alınmıştır.

yapanlardan biri addedildiğini anlatmıştır. Zevce hanımefendi Mustafa Kemal'e "Bu hayatın bizde teessüsü ne kadar müşkül!" dediğinde, Mustafa Kemal buna dair fikrini de dile getirmiştir: "...Benim elime büyük bir salahiyet ve kudret geçerse ben hayat-ı içtimaiyemizde arzu edilen inkılabı bir anda, bir "coup"⁴⁰ ile tatbik edebileceğimi zannederim. Zira ben, bazıları gibi efkâr-ı avamı, efkâr-ı ulemayı yavaş yavaş benim tasavvuratım derecesinde tasavvur ve tefekkür etmeye alıştırmak suretiyle bu işin yapılacağını kabul etmiyor[um] ve böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor. Neden ben bu kadar senelik tahsil-i ali gördükten, hayat-ı medeniye ve içtimaiyeyi tetkik ve hürriyeti tezevvuk için sarf-ı hayat ve evkat ettikten sonra avam mertebesine ineyim? Onları kendi mertebeme çıkarayım; ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar..." Mustafa Kemal'in devrimciliğini yıllar öncesinden ortaya koyan bu cümleler, aynı devrimci ruhun aynı zamanda tedbirli ve gerçekçi de olduğuna dair satırlarla son bulmuştur: "Mamafih bu meselede şayan-ı tetkik bazı noktalar var. Bunları iyice takarrür ettirmeden işe başlamak hata olur."⁴¹

Mustafa Kemal günlüğünde aynı gün, kadın ve erkeğin sosyal yaşamdaki yerini de irdelemiş, bazen iki cinsiyetin tabi tutulduğu katı ahlakî, kültürel kurallara işaret ederek, kadın ve erkek toplum içinde bir arada olamadığında yaşanacak olumsuzlukları sorgulamıştır: "...O kadar ciddi ve yorucu meşagilden sonra son asır terakki ve medeniyetin şuaatıyla dimağı tenevvür etmiş bir erkek, işinden doğru evine gelip kapanmak suretiyle yarın için icap eden zevk ve kuvvet-i mesaii iktisap edebilir mi? Biraz hava, biraz musiki, biraz tiyatro, hülasa bir hayat arzu etmez mi? Bu icabat-ı tabiiye ve medeniye tatbik ederken yanında karısı bulunmazsa bu noksanı telafi etmek lazım gelmeyecek mi? Çünkü bir erkek için kadın huzurundan, kadın sözünden, kadın refakatinden mahrum bulunmak bir noksandır; bu, behemehâl tatmin olunur. Fakat evde erkeksiz kalacak kadın için erkek ihtiyacı aynıdır." Bu ihtiyacın "ruh ihtiyacı" olduğunu söyleyen Mustafa Kemal, son derece katı şart ve kurallara göre yaşamak durumunda bırakılan bir kadının, "hayat hakkında, medeniyet hakkında, hürriyet hakkında" ne bilebileceğini de sorgulamıştır.⁴²

6 Temmuz 1918 tarihli bu sayfalar, Mustafa Kemal'in o yıllarda tahayyül ettiği ve kısa süre sonra da tahakkuk eden devrimlerinin, yani erken dönem Türk Cumhuriyet tarihindeki en radikal gelişmelerin ardındaki, temelindeki mantaliteye ışık tutan bir paragrafla noktalanmış olması bakımından, önemli bir tarihî belge niteliğindedir. Mustafa Kemal bu sayfalarda kadının sosyal hayatta erkekle aynı haklara kavuşturulması gereğini iyice açıkladıktan sonra, bu yapılırken gözetilecek, göz ardı edilmeyecek ahlakî ilkelere de değinmiştir. Mustafa Kemal'in burada Batı kültürünü memnuniyetle deneyimlemekte iken ortaya koyduğu ahlak, İslam dininin iffet ve sadakati şart koşan, kadına kötü muameleden meneden, kadın-erkek her insan için aklın, akliyatın ve eğitim almanın önemini vurgulayan orijinal buyrukları doğrultusundadır. Bir diğer deyişle Mustafa Kemal, burada bir anlamda Batı kültürünün dinî ahlakî kaidelere uygun bir versiyonunu tarif ve talep etmektedir. Söz konusu aydın, bağdaştırıcı paragraf, kendi kaleminden şöyledir: "Velhasıl netice: Bu kadın meselesinde cesur olalım. Vesveseyi bırakalım. Açılınsınlar; onların dimağlarını ciddi ulum ve fünun ile tezyin edelim. İffeti, fenni, sıhhi surette izah edelim. Şeref ve haysiyet sahibi olmalarına birinci derecede ehemmiyet verelim. Sonra şahsî irtibata gelince, tabiat ve ahlakımıza muvafık karı arayalım ve onunla şurut-i izdivaciyemizi açık ve katı kararlaştıralım. Ona riayette kusur edince onun icabatını yapalım. Kadın da böyle hareket etsin!"⁴³

Mustafa Kemal'in yine dinî ve millî hususlar dâhil evliliğe hayli ciddi bir gözle baktığı, başlangıçta bir Avrupalı ile evlenmeyi düşündüğünü, fakat sonrasında evliliğin huzurla devam edebilmesi için iki kişinin din, milliyet, terbiye ve ahlakının farklı olmamasında karar kıldığını belirttiği 7 Temmuz 1918 tarihli satırlarından da anlaşılmaktadır.⁴⁴

40 Fransızca sözcük kontekste göre "hamle" ya da "darbe" gibi anlamlara gelir.

41 İnan, *age*, s. 43.

42 İnan, *age*, s. 44.

43 İnan, *age*, s. 45.

44 İnan, *age*, s. 51-52.

Aynı gün (7 Temmuz 1918) Mustafa Kemal, yine bir arkadaşının eşiyle, genç kızların eğitimi hususunda yaptıkları kısa tartışmayı da not düşmüştür. Bu hanım, fazla okutulan kızların annelerini küçük gördüklerini ileri sürerek, kızların annelerinden fazla tahsil görmelerine karşı çıkmıştır. Mustafa Kemal ise bu görüşe eğitilmilerin kendilerini eğitimsizlerden üstün görmelerinin doğal olduğunu, bunun takdir ve teşvik görmesi gerektiğini, zira bunun her millette böyle olduğunu söyleyerek karşılık vermiştir.⁴⁵

5. Karlsbad gözlemleriyle güçlenen tasarıların hayata geçişi

Mustafa Kemal, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından işgal altında olan ülkesini kurtarmak üzere 1919 yılının Mayıs ayında Kurtuluş Savaşı'nın fitilini ateşlemiştir. Üç buçuk yıl süren savaş, 9 Eylül 1922'de İzmir şehrinin de kurtarılışı ile sona ermiştir. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyetle birlikte Türkiye'de sosyal yaşamı değiştiren birçok inkılap gerçekleşmiştir. Harf İnkılabı ile Arap harfleri yerine Latin harfleriyle yazıya geçiş (Kasım 1928),⁴⁶ kadın ve erkeğin bir arada olduğu modern içtimaî anlayış, yine kadınların kamusal alanda görünürlüğü, ve yeni başkent olarak Ankara'nın inşası, Mustafa Kemal'in önderliğindeki bu süreçte kilometre taşlarıdır. Yine yeni devlette toplumu Batı uygarlığındaki ile uyumlu bir kılık-kıyafetle görmek isteyen Mustafa Kemal, bu yönde en radikal adımı Kasım 1925'te, Arap coğrafyasıyla özdeşleştirilen fes yerine Batı tarzı şapka kullanımını şart koşan Şapka Kanunu⁴⁷ ile atmıştır. Mustafa Kemal, bu dönemde tüm bu devrimlerin gerekçesini ve devrimler öncesindeki sürüşmelerin nedenini, binlerce yıllık Türk uygarlığının komşularına dikkatle bakmayışı üzerinden, şöyle özetlemiştir: "...Çok acılar gördük. Bunun nedeni dünyanın durumunu anlamayışımızdır..."⁴⁸ Nihayet, tıpkı Karlsbad günlerinde düşündüğü, düşlediği gibi, genç Cumhuriyet'te kadına sadece kıyafetiyle değil, günlük hayattaki durumu, konumuyla da Batı'daki ile uyumlu bir yaşam sunulmuştur.⁴⁹ Hatta bu süreçte o kadar başarılı olunmuştur ki, başlangıçta kıstas alınan Batı dünyasını Türk toplumunun gerisinde bırakacak denli çağın ötesinde gelişmelere imza atılmıştır. Örneğin Türk kadını Aralık 1934 gibi erken bir tarihte,⁵⁰ yani Fransız (1945), Belçikalı (1948) ve İsviçreli (1971) kadınlardan on yıllarca önce (milletvekili) seçme ve seçilme hakkına kavuşmuştur.

Fakat değişim sürecinde ana iskeleti, toplumsal dokunun ana hatlarını inşa etmenin de ötesine geçilmiştir; söz konusu devrimci ruh, vücutta kanın kalpten en uzak kılcal damarlara kadar yayılışı gibi, başkent Ankara'dan en küçük yerleşim birimlerine, yöresel yer altı ve üstü zenginliklerinin nasıl değerlendirileceğine dair tayinlere dek nüfuz etmiştir. Örneğin Türkiye, bu yazı kontekstinde değinmek şart olacağı üzere, termal sular bakımından oldukça zengindir⁵¹ ve Karlsbad'ın ardından Mustafa Kemal, "su şehri", "benim şehrim" diyerek sevdiği Yalova kentindeki kaplıcaların Türkiye, hatta Avrupa için bile örnek güzellikte bir yer olacak biçimde tesisi ile de ilgilenmiştir.^{52,53} Ölümünden bir yıl kadar önce 17 Aralık 1937'de "Yalova Kaplıcaları

⁴⁵ İnan, *age*, s. 51.

⁴⁶ *T.C. Resmî Gazete* (3.11.1928-s.1030), www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1030.pdf (E.T. 15.8.2023).

⁴⁷ *T.C. Resmî Gazete* (28.11.1925-s.230), www.resmigazete.gov.tr/arsiv/230.pdf (E.T. 15.8.2023).

⁴⁸ Selami Kılıç, "Şapka meselesi ve kılık kıyafet inkılabı", *Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, S.16, 1995, s. 529–547.

⁴⁹ Rıfat Aydın, "Türk modernleşmesinde bir görünüm ve değişim temsili olarak kıyafet", *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.6, 2018, s. 48–70.

⁵⁰ *T.C. Resmî Gazete* (11.12.1934-s.2877), www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2877.pdf (E.T. 15.8.2023).

⁵¹ Rıza Reman, *Şifalı Suları Kullanma İlmî Balneoloji: Türkiye'nin Şifalı Kaynakları*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1942.

⁵² Saime Yüceer, "Yalova Termal Kaplıcaları ve Mustafa Kemal Atatürk", *Sağlık ve Su Kültürü* (ed. Arın Namal, Ayşegül Demirhan Erdemir, Bozena Plonka-Syroka), Reis Dijital Baskı Sistemleri, İstanbul 2014, s. 211–221.

⁵³ Arın Namal, "Die Erfahrungen des türkischen Republikgründers Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938) in Karlsbad und seine Förderung des wissenschaftlichen Umgangs mit Heilbädern in der Türkei", *Sağlık ve Su Kültürü* (ed. Arın Namal, Ayşegül Demirhan Erdemir, Bozena Plonka-Syroka), Reis Dijital Baskı Sistemleri, İstanbul 2014, s. 25–40.

ile Kaplıcalar Bölgesinin İdaresi Hakkında Kanun" yürürlüğe girmiştir.⁵⁴ Kanunda bu bölgede gerek Türkler gerekse yabancılar tarafından tıpkı Karlsbad'da olduğu gibi "hususî mesken, otel, pansiyon, kapalı eğlence yerleri, gazino[,] lokanta ve dükkân inşa ve tesis" edilebileceği, ve fakat "kaplıca bölgesine bitişik arazide, ...sınırdan 500 metre mesafede ve ...kaplıcaya giden ana yol kenarlarında yapılacak bina ve dükkânlar"ın "bölgenin ahengine çirkinlik vermemesi" şartının gözetileceği belirtilmiştir.⁵⁵ Mustafa Kemal Yalova kaplıcalarını gösterişli bir sağlık ve turizm merkezi olarak hayal etmiş, Karlsbad'da gördüğü neşeli sıhhat ortamını Türkiye'de Yalova'da denemiştir. Dahası vefat ettiği 1938 yılında, o tarihte ülkenin tek üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi (Tıp Fakültesi) bünyesinde bir hidroklimatoloji enstitüsü kurulmasına da önyak olmuştur.⁵⁶

6. Sonuç

Mustafa Kemal, 1918'de ülkesinde başka normlar geçerli iken, Karlsbad'da Avrupa'nın diğer yerlerinde olduğu gibi kadın ve erkeğin sosyal yaşamı paylaştıkları bir ortamda tedavi görmüştür. Bu gibi bir sosyal doku ve ambiyansın kadına ve erkeğe yönelik faydalarına dair görüşlerini, Karlsbad'da tuttuğu günlüğüne etraflıca kaydetmiştir. Ülkesinde kadın ve erkeğin sosyal yaşamda birlikte yer alması tasavvurunu ve bu tasavvurun tahakkuku için ne gibi değişikliklere ihtiyaç olduğunu bu satırlarda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beş yıl kadar önce işlemiş olması anlamlı ve ilginçtir. Karlsbad ziyaretinin bu görüşleri besleyici, ilham verici sarıh etkisi de kayda değerdir. Söz konusu ziyaretin Atatürk üzerindeki etkisi, kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nde kaplıcalara verdiği önemden, bu gibi yerlerin imarı için önyak olduğu resmî kararlardan da anlaşılmaktadır.

⁵⁴ T.C. Resmî Gazete (25.12.1937-s.3792), www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3792.pdf (E.T. 15.8.2023).

⁵⁵ T.C. Resmî Gazete (25.12.1937-s.3792), s. 9139, md. 2, 4.

⁵⁶ Kasım Esen, "Atatürk'ün yazlık başkenti Yalova ve yazlık Çankaya'sı Termal", *Türk İdare Dergisi*, C.72, S.429, Aralık 2000, s. 211–226.

Kaynakça**A- Eserler (kitap ve makaleler)**

- ADIVAR, Halide Edib, *Memoirs of Halide Edib*, The Century Co., New York 1926.
- ADIVAR, Halide Edib, *The Turkish Ordeal: Being the Further Memoirs of Halide Edib*, The Century Co., New York 1928.
- AKAR, Şevket Kamil, İrfan K. Karakoç, “Siyasi tarih kaynağı olarak hatırat ve gezi notları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.2, S.3, Mayıs 2004, s. 383–422.
- AKÇİÇEK, Eren, *Atatürk’ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü*, Güven Kitabevi, İzmir 2005.
- AYDIN, Rıfat, “Türk modernleşmesinde bir görünüm ve değişim temsili olarak kıyafet”, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.6, 2018, s. 48–70.
- ESEN, Kasım, “Atatürk’ün yazlık başkenti Yalova ve yazlık Çankaya’sı Termal”, *Türk İdare Dergisi*, C.72, S.429, Aralık 2000, s. 211–226.
- Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Türk Tayyare Cemiyeti, Ankara 1927.
- İNAN, Ayşe Afet, *M. Kemal Atatürk’ün Karlsbad Hatıraları*, 2. bas., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XXIII. Dizi—S.71, Ankara, 1991.
- KILIÇ, Selami, “Şapka meselesi ve kılık kıyafet inkılabı”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.4, S.16, 1995, s. 529–547.
- KNEIPP, Sebastian, *My Water-cure: Tested for More Than 35 Years and Published for the Cure of Diseases and the Preservation of Health*, J. Koesel, Kempten 1894.
- Mustafa Kemal, *Atatürk’ün Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıraları*, yay. Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1943.
- NAMAL, Arın, “Polonya Duszniki Zdroj’da Spa Kültürü Sempozyumu—19 ve 20 Mayıs 2011”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği–Hukuku–Tarihi Dergisi*, C.19, S.3, 2011, s. 204–209.
- NAMAL, Arın, “Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938), Gründer der Türkischen Republik, verbringt im Sommer 1918 einen Monat in Karlsbad”, *Beiträge für Sozialgeschichte der Medizin*, C.12, 2013, s. 97–107.
- NAMAL, Arın, “Die Erfahrungen des türkischen Republikgründers Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938) in Karlsbad und seine Förderung des wissenschaftlichen Umgangs mit Heilbädern in der Türkei”, *Sağlık ve Su Kültürü* (ed. Arın Namal, Ayşegül Demirhan Erdemir, Bozena Plonka-Syroka), Reis Dijital Baskı Sistemleri, İstanbul 2014, s. 25–40.
- NAMAL, Arın, “Turkish baths in history and their place in daily life”, *Tradycje i Perspektywy Rozwoju, Kultury Uzdrawiskowej, w Krynicy-Zdroju, w Kontekście Europejskim* (ed. Bożeny Płonki-Syroki, Agnieszki Kaźmierczak, Sławomira Dorockiego, Andrzej Syroki), Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2018.
- NAMAL, Arın, “Anatolian thermal springs mentioned in the Book of Travels of Evliyâ Celebi (1611–1682), their historical importance and current condition”, *Tradycje i Perspektywy Rozwoju, Kultury Uzdrawiskowej, w Krynicy-Zdroju, w Kontekście Europejskim* (ed. Bożeny Płonki-Syroki, Agnieszki Kaźmierczak, Sławomira Dorockiego, Pawła Brzegowego), Uniwersytet Medyczny we Wrocławiu, Wrocław 2019.
- ÖZNUR, Şevket, Arın Namal, “Unter Osmanischer Ägide auf Zypern eingerichtete Hamams und ihre Stellung in der damaligen Alltagskultur”, *Tarihte Sağlık ve Su Kültürü* (ed. Arın Namal, Ayşegül Demirhan Erdemir, Bozena Plonka-Syroka), İstanbul Medikal Sağlık ve Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 1–14.

- REMAN, Rıza, *Şifalı Suları Kullanma İlmî Balneoloji: Türkiye'nin Şifalı Kaynakları*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1942.
- SAMSINGER, Elmar, "Von nicht zu unterschätzender Bedeutung für das Ansehen im Oriente ist das Spital", *Österreich in Istanbul III: K. (u.) K. Präsenz im Osmanischen Reich* (ed. Elmar Samsinger), LIT Verlag, Münster 2010, s. 343.
- ŞARMAN, Kansu (ed.), "Atatürk kronolojisi: Karlsbad'da kaplıca tedavisi", *Atlas Tarih*, S.1 (Kurtuluş Savaşı özel sayısı 2), 2020, s. 22.
- ŞEHSUVAROĞLU, Bedi, Atatürk'ün Sağlık Hayatı, Hür Yayın, İstanbul 1981, s. 7.
- TEMEL, M. Kemal, "Sitotoksik kemoterapötiklerin yirminci yüzyıldaki gelişimi", *Türk Onkoloji Dergisi*, C.30, S.2, 2015, s. 96–108.
- TEMEL, M. Kemal, "1950'li yıllar ve antidepresif psikofarmakoterapi: prototiplerinden bugüne klinik antidepresanların tasnif ve tarihi", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği–Hukuku–Tarihi Dergisi*, C. 27, S.2, Haziran 2019, s. 89–102.
- TEMEL, M. Kemal, "Antikiteden 1950'lere gelinene dek 'depresyon' kavramına, etiyojisine ve tedavisine dair başlıca eser ve anlayışlar", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği–Hukuku–Tarihi Dergisi*, C.27, S.3, Ekim 2019, s. 256–268.
- TEMEL, M. Kemal, *Gelmiş Geçmiş En Büyük Katil: 1918 "İspanyol" Gribi* (2. baskı), BETİM, İstanbul 2020.
- TOPUZLU, Cemil, *İstibdat–Meşrutiyet–Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, Güven Basım ve Yayınevi, İstanbul 1951.
- ULUĞ, Naşit Hakkı, "Atatürk'ün hastalıkları," *Cumhuriyet*, 10–13 Kasım 1967, s. 5.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, *Kırk Yıl*, C.I–V, Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş., İstanbul 1936.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, *Saray ve Ötesi*, C.I–III, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1940–1.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, *Bir Acı Hikâye*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1942.
- WINGO, Marshall S., Alex Mafdali, Raymond J. Leveillee, "Forgotten surgeons: Emil and Otto Zuckerkandl and the posterior renal fascia", *The Journal of Urology*, C.177, S.4, Nisan 2007, s. 353.
- YÜCEER, Saime, "Yalova Termal Kaplıcaları ve Mustafa Kemal Atatürk", *Sağlık ve Su Kültürü* (ed. Arın Namal, Ayşegül Demirhan Erdemir, Bozena Plonka-Syroka), Reis Dijital Baskı Sistemleri, İstanbul 2014, s. 211–221.

B- İnternet siteleri

- T.C. Resmî Gazete (28.11.1925-s.230), www.resmigazete.gov.tr/arsiv/230.pdf (E.T. 15.8.2023).
- T.C. Resmî Gazete (3.11.1928-s.1030), www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1030.pdf (E.T. 15.8.2023).
- T.C. Resmî Gazete (2.7.1934-s.2741), www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2741.pdf (E.T. 20.7.2023).
- T.C. Resmî Gazete (27.11.1934-s.2865), www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2865.pdf (E.T. 20.7.2023).
- T.C. Resmî Gazete (11.12.1934-s.2877), www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2877.pdf (E.T. 15.8.2023).
- T.C. Resmî Gazete (25.12.1937-s.3792), www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3792.pdf (E.T. 15.8.2023).
- UNESCO—The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, *The Great Spa Towns of Europe*, <https://whc.unesco.org/en/list/1613> (E.T. 08.8.2023).
- Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karlovy_Vary-Atat%C3%BCCrk_sign_plate.jpg (E.T. 12.8.2023).

Summary

Before becoming the revered founder of the Republic of Türkiye in 1923, Mustafa Kemal Atatürk suffered from urinary tract diseases in his years of service as a World War I front-line commander. In line with the recommendations of his physicians in Istanbul, he then went to Vienna for further treatment for his recurrent, bacterial illness in the summer of 1918. There, he was examined by the famous urologist Prof. Dr. Otto Zuckerkandl (1861–1921) from the University of Vienna. Confirming the diagnoses made by his Turkish colleagues, Dr. Zuckerkandl advised the respected commander Mustafa Kemal to try a three-week rest-and-medication treatment at the Cottage Sanatorium, a luxurious health center that had been established in the Währing district of Vienna to serve privileged patients with nervous and metabolic diseases. While in the Sanatorium, however, Mustafa Kemal reorganized his therapeutic journey so as to include the spa town of Carlsbad, also within the borders of Austria–Hungary at that time. Listening to the recommendations that its waters, climate, and environment were good for many ailments including kidney, liver and digestive system diseases, he departed Vienna for Carlsbad by train on 30 June 1918.

During his stay of almost a month from June 30th to July 28th, Mustafa Kemal wrote down his experiences, observations, and thoughts in Carlsbad, on an almost daily basis. The resultant diary is 158 pages long in six notebooks. In these notebooks mostly written in Turkish with Arabic letters, some names, phrases, and pages are written in French. Years later in 1931, Ayşe Afet İnan (1908–1985), one of the adopted children of Mustafa Kemal, first female history professors of the Republic of Türkiye, and founders of the Turkish Historical Society, discovered and read this diary in Mustafa Kemal’s library. She witnessed that he became emotional when she showed it to him. Mustafa Kemal then entrusted these manuscripts to İnan, also recommending the publication of the parts that might be useful to the public. In 1983, İnan implemented this recommendation in the form of a book published by the Turkish Historical Society under the title of “M. Kemal Atatürk’s Memoirs of Carlsbad”.

From his diary it is understood that Mustafa Kemal’s treatment in Carlsbad was based on the combined use of hydrotherapy and dietary changes. Given the early-20th-century frontiers of medical science and knowledge prior to the antibiotic revolution, this is in line with the contemporaneous conventional medicine. In other words, although Mustafa Kemal might seem to have applied to “alternative” medicine when viewed from today’s pharmacocentric world, he actually benefited from the conventional medicine of his time, as would be expected from a leader whose motto was commitment to science in every field of life. It is also seen that he was highly compliant, neglecting his treatment for only one day, and that despite the exercise of due care the treatment outcome was not satisfactory, also consistent with the contemporaneous rates of success in treating bacterial diseases.

Besides providing information about the nature of his hydrotherapeutic treatment, the diary also demonstrates that Mustafa Kemal always thought about philosophical and social issues, especially societal life, and, despite all his duties, spared time to read and exchange ideas on them. He made detailed descriptions of the places that he visited in Carlsbad. In these places, he watched with pleasure the unrestricted participation of women in the daily urban activities. In these days during which he saw men and women together everywhere, he contemplated the two genders’ roles and positions in society and, in reference to their subjection to rigid moral or cultural norms sometimes, expounded on the negative consequences that would occur when they could not be together. He questioned what a woman obliged to live according to stringent rules could know about life, civilization, and freedom. While concluding that women should be given the same rights as men in social life, he also mentioned moral principles to be observed and not to be ignored during the establishment of this equality. In the places he visited, he ran across influential people from his own country and discussed his views also with these gentlemen who themselves were experiencing Carlsbad with their wives beside them.

In sum, the “Carlsbad diary” of Mustafa Kemal Atatürk is remarkable not only for being a first-hand source of medical historical information about the life of a great leader, but also for documenting that the same leader had been determined to change the social life in his country years before he did revolutionize it in the era of the Republic of Türkiye. His Carlsbad experience appears to have reinforced this determination and further motivated him to grant Turkish women rights including suffrage. Nevertheless, the inspiration of this visit is most apparent in the official decisions he initiated for the development of spa towns in the Republic of Türkiye in the 1930s.